

Identifying the types of flowers in lacquer book paintings of flowers and birds from the Safavid to Qajar periods According to the volume of the Qurans in the library of Astan Qudse Razavi

Ahmad heidarian kakhki¹

Master of Science in Principles of Prescription and Restoration of Dental Prescriptions, Imam Reza (AS) International University of Mashhad.

Hamideh tahmasbi²

Master of Arts in Art Research, Azad University of Mashhad (Corresponding author)

Abstract

Flowers are a symbol of beauty, and lacquer covers provide the perfect medium to showcase this beauty. In this study, the types of flowers painted in lacquer covers of flowers and birds from the Safavid to Qajar periods have been analyzed based on the images of the covers of handwritten Qurans available in the collection of the Astane Qudse Razavi Library. The aim of this research is to identify and introduce the types of flowers that artists have used in lacquer painting. No research has been done so far in the field of flower typology in lacquer paintings, and the analysis of ancient artifacts is the only source of our research. The present research was conducted by observing 700 images of flowers, birds, and plants on the lacquer covers of the Quran manuscripts and comparing them with examples found in nature using a descriptive-analytical approach. The results of the research show that specific types of flowers and shrubs were used and designed in lacquer works by painters from the Safavid to Qajar periods. As a result, 26 species of flowers used in the lacquer covers of the handwritten Qurans of the Quds Provincial Library were identified, and the flowers were classified into large, medium, and small flowers based on size, and the leaves were classified into plane, simple, convolute, dagger, and sword-shaped according to shape, and the petals were classified into two groups: sparse and abundant.

Keywords: Flowers and birds, Iranian painting, Flowers identification, the Quran Manuscripts, Astane Qudse Razavi Library

«Received: 2024-10-31 | Accepted: 2025-08-02 | Available Online: 2026/02/07»

1. E-mail: ahmadhaydaryan@yahoo.com
2. E-mail: hamideth22@gmail.com

شناسایی گونه‌های گل‌ها در نقاشی جلد‌های لاک‌ی گل و مرغ دوره صفوی تا قاجار با استناد به جلد قرآن‌های خطی کتابخانه آستان قدس رضوی

احمد حیدریان کاخکی

کارشناس ارشد اصول نسخه‌شناسی و مرمت نسخه‌های خطی "دانشگاه بین‌المللی امام رضا (ع)" مشهد.^۱

حمیده طهماسبی

کارشناس ارشد رشته پژوهش هنر "دانشگاه آزاد مشهد" (نویسنده مسئول)^۲

چکیده

گل نماد زیبایی است و جلد‌های لاک‌ی بسترهای مناسبی برای نمایش این زیبایی فراهم می‌آورند. در این پژوهش، گونه‌های گل‌های نقاشی شده در جلد‌های لاک‌ی گل و مرغ دوره صفوی تا قاجار با استناد به تصاویر جلد قرآن‌های خطی موجود در مخزن نفایس کتابخانه آستان قدس رضوی بررسی شده است. هدف این پژوهش، شناسایی و معرفی انواع گل‌هایی است که هنرمندان در نقاشی جلد‌های لاک‌ی آن‌ها را به کار برده‌اند. در زمینه گونه‌شناسی گل‌ها در نقاشی‌های لاک‌ی تاکنون کار پژوهشی انجام نشده و آثار باقی‌مانده از قدما، تنها منابع مورد پژوهش ما هستند. پژوهش پیش رو با مشاهده ۷۰۰ تصویر از آثار گل و مرغ و گل و بته، بر روی جلد‌های لاک‌ی نسخه‌های خطی قرآن و تطبیق با نمونه‌های موجود در طبیعت با رویکرد توصیفی - تحلیلی انجام شده است. برآیند پژوهش نشان می‌دهد نقاشان گونه‌های خاصی از گل و بته‌ها را از دوره صفوی تا قاجار به کار گرفته و طراحی کرده‌اند. در نتیجه ۲۶ گونه گل (سوری، نسترن، بداغ، فندق، زنبق، جعفری، میخک، قرنفل، لاله، شقایق، خشخاش، سنبل، رعنا، زبیا، همیشه بهار، توسک، پامچال، شکوفه، بابونه، گندم، مریم، سوسن سفید، بنفشه، یاس بنفش، مینا، رزسفید و نرگس) در جلد‌های لاک‌ی قرآن‌های خطی کتابخانه آستان قدس رضوی، شناسایی شد و گل‌ها بر اساس اندازه به گل‌های درشت، متوسط و ریز و برگ‌ها به لحاظ شکل به چناری، ساده، کنگره‌ای، خنجری و شمشیری و گلبرگ‌ها در دو گروه کم‌برگ و پربرگ دسته‌بندی شدند. کلیدواژه‌ها: گل و مرغ، نقاشی ایرانی، قرآن، نسخه‌های خطی، کتابخانه آستان قدس رضوی

«تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۶/۱۸ | تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۱۸ | تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱۱/۱۸»

۱. رایانامه: ahmadhaydaryan@yahoo.com

۲. رایانامه: hamideth22@gmail.com

مقدمه

گل در طبیعت مظهر زیبایی و لطافت است. عرفا و شاعران، ویژگی‌های ظریف و دل‌نشین موجودات را به گل نسبت می‌دهند و آن را به عنوان نماد کمال و زیبایی می‌ستایند. شاعران و نقاشان با زبان‌هایی مشابه به توصیف جهانی پرداخته‌اند که از نیاکان به ارث رسیده است؛ جهانی فراتر از زمان و مکان، که موجودات آن از یک الگوی کلی و ازلی برآمده‌اند (جلالی جعفری، ۱۳۸۲: ۲۴).

از اواسط دوران صفویه، نوعی نوین از نقاشی ایرانی پدید آمد که از یک سوره‌ریشه در سنت‌های دیرین نقاشی ایران داشت و از سوی دیگر، تحت تأثیر نقاشی‌های چینی و طرح‌های اروپایی قرار گرفت. ویژگی مشترک تمامی آثار این سبک نوین نقاشی ایرانی، که به «گل و مرغ» شهرت دارد (رضایی، ۱۳۸۴: ۳)، حضور گل‌ها و پرندگان در طبیعت است و از شیوه‌ای خاص در پردازش تصویر بهره می‌برد. در نقاشی‌های ابتدایی گل و مرغ، تمرکز بیشتر بر پرندگان است که بر شاخه‌ای از درخت نشسته‌اند و سپس گل‌ها به فضای اثر افزوده می‌شوند. یکی از گل‌هایی که همواره در کنار مرغ‌ها در آثار گل و مرغ به تصویر کشیده شده، گل سوری است. این گل در کادری با جزئیات دقیق به تصویر می‌آید و معمولاً پرنده‌ای در حال استراحت یا بیداری بر روی آن نقاشی می‌شود (شهادی، ۱۳۸۴: ۱۰).

در این پژوهش قصد داریم گل‌هایی را معرفی کنیم که بیشترین تکرار و حضور را در آثار لاک‌ی گل و مرغ دارند و جزء عناصر ثابت در این نوع نقاشی‌ها محسوب می‌شوند. هرچند در برخی آثار، به دلیل نوع طراحی هنرمند یا آسیب‌های ناشی از گذر زمان، شناسایی دقیق برخی گل‌ها دشوار است اما کار ما به دلیل آنکه گل‌ها از طبیعت الهام گرفته شده‌اند، نسبتاً ساده‌تر است. علاوه بر آن، تنوع بالای گل‌ها در هر اثر، می‌تواند شناسایی آن‌ها را پیچیده‌تر کند؛ برای مثال، در میان استادان گل و مرغ، گاهی بر سر شناسایی دقیق گل‌ها مانند گل سوری، گل صدبرگ، گل طوسک و داوودی اختلاف نظر وجود دارد.

بیان مسئله، اهمیت و ضرورت

هنر گل و مرغ و گل‌وبته، به عنوان یکی از مهم‌ترین و برجسته‌ترین شاخه‌های هنری ایران، در دوره صفوی آغاز شد و در دوره قاجار به اوج شکوفایی خود رسید. این هنر که ریشه در پشته‌های ادبی و عرفانی عمیقی دارد، در زمان کوتاهی توانست به پای هنر چند هزار ساله نگارگری ایران برسد و به یکی از مکتب‌های هنری معتبر و شناخته شده در نقاشی ایران تبدیل شود.

نکته‌ای که باید به آن توجه داشت، این است که هنر گل و مرغ در طول دوران شکل‌گیری و تکامل خود، قطعاً بر اساس الگوهای خاص و معین در طراحی و اجرای آثار هنری تکامل یافته است. در این راستا، نوع گل‌ها و گیاهانی که در آثار به کار رفته‌اند، با ویژگی‌های خاصی همچون رنگ، اندازه و شکل‌های خاص طراحی می‌شده‌اند. از این رو، شناخت دقیق گونه‌های مختلف گل‌ها در نقاشی‌های این سبک، برای فهم بهتر این هنر ضروری است.

با توجه به اینکه تا به امروز پژوهش‌های جامع در زمینه گونه‌شناسی گل‌ها در نقاشی‌های لاک‌ی صورت نگرفته است، ضروری به نظر می‌رسد که تحلیل و بررسی دقیقی در این زمینه انجام گیرد. این کار می‌تواند به شناسایی و درک بهتر

این هنر فاخر و معرفی آن به علاقمندان و پژوهشگران کمک شایانی کند. از این رو، انجام تحقیقی جامع در این خصوص، گامی مؤثر در جهت معرفی هرچه بیشتر و بهتر هنر گل و مرغ خواهد بود.

هدف تحقیق: شناسایی گل های به کار برده نقاشان در جلدهای لاکه گل و مرغ دوره صفوی تا قاجار

پرسش پژوهش: چه گل هایی در نقاشی جلدهای لاکه گل و مرغ از دوره صفوی تا قاجار به کار رفته است؟

فرضیه پژوهش: گل های مشخصی در نقاشی های گل و مرغ جلدهای لاکه دوره صفوی تا قاجار، توسط نقاشان به کار برده شده اند.

روش تحقیق: گردآوری اطلاعات به شیوه کتابخانه ای و اسنادی هست. ابزار تحقیق، مشاهده و بررسی تصاویر دیجیتال از جلد قرآن های خطی است که در مخزن کتابخانه آستان قدس رضوی گردآوری شده اند. در فرایند تحقیق، پژوهشگر با دقت به بررسی و مشاهده انواع گل ها بر روی جلد پرداخته و ویژگی های هر یک را ثبت کرده است.

جامعه آماری، روش نمونه گیری و حجم نمونه: جلدهای لاکه قرآن های خطی از دوره صفوی تا قاجار موجود در گنجینه و مخزن نفیس آستان قدس رضوی به تعداد ۷۰۰ جلد و نمونه گیری به صورت هدفمند بر اساس میزان دسترسی و کیفیت به منابع تصویری.

مرور پیشینه

محمد سواری و علیرضا شیخی (۱۴۰۲) در مقاله «تبارشناسی گل سوسن (زنبق) در گل و مرغ ایرانی» به بررسی پیوند گل سوسن با ایزدان در هنر ایران باستان و تغییرات آن در دوره اسلامی پرداخته اند. آن ها نشان داده اند که گل سوسن در ایران باستان، به ویژه در دیوارنگاره ها، دارای جنبه مذهبی بوده و در دوره اسلامی نیز هنرمندان از این گل به صورت واقع گرایانه استفاده کرده اند.

پرویز اسکندرپور خرمی (۱۳۸۳) در کتاب طوبای گل و مرغ به بررسی ریشه شناسی معانی گل و پرنده و مفهوم گل و مرغ در نگارگری ایران پرداخته است. وی طراحی برگ ها، ساقه ها و پرندگان را مطالعه کرده و در این کتاب، مجموعه ای از تصاویر برگ ها، گل ها و ترکیب های گل و مرغ را آورده است.

بی رابینسون (۱۳۸۶) در مقاله «نقاشی لاکه در عهد قاجار» به پیدایش نقاشی لاکه در ایران پرداخته و یکی از نمونه های نقاشی های گل و مرغ بر روی جلدها را بررسی و سیر تکامل این هنر را تحلیل کرده است.

ام البنین آتش دست (۱۴۰۱) در مقاله «بررسی نقاشی گل و مرغ در دوره قاجار و صفوی» به مطالعه سیر تحول و تکامل نقاشی گل و مرغ از دوره صفوی تا قاجار پرداخته است. او به این نتیجه رسیده که گل و مرغ در زمینه های مختلفی همچون کاشی کاری، آینه کاری، قلمدان نگاری، جعبه های جواهرات و منسوجات کاربرد داشته است.

عاطفه گروسی (۱۴۰۰) در مقاله «بررسی نقش گل بر روی قلمدان های لاکه عصر قاجاریه» تلاش کرده است تا با بررسی نقوش گل، اهداف هنرمندان را در استفاده از این نقوش شناسایی کند. نتایج تحقیق نشان می دهد که نقش گل ها عمدتاً حاکی از احساسات و مفاهیم معنوی و اخلاقی است و بیشترین مضمون به کار رفته در این نقوش، عشق است.

گفتنی است پیشینه های موجود هیچ کدام به شناسایی انواع گل های به کار رفته در نقاشی های گل و مرغ نپرداخته اند و پژوهش حاضر برای اولین بار اقدام به شناسایی و معرفی این گونه شناسی کرده است.

پیشینه نقاشی گل و مرغ در هنر ایران (از دوره صفوی تا دوره قاجار)

نقاشی گل و مرغ در هنر ایران از اوایل قرن ۱۱ قمری (۱۷ میلادی) آغاز شد و در دوره‌های مختلف تاریخی تحت تأثیر تحولات فرهنگی و اجتماعی قرار گرفت. این نقاشی‌ها ابتدا در زمان صفویه و به‌ویژه در اصفهان و شیراز پدید آمدند. پس از سقوط حکومت صفوی، در دوره‌های مختلف، نقاشان از نقاشی گل و مرغ به‌عنوان ابزاری برای بیان مفاهیم عرفانی، اساطیری و شخصی استفاده کردند (شهدادی، ۱۳۸۴: شانزده). هنر گل و بوته‌سازی و گل و مرغ در دوره زندیه و قاجاریه از جهات مختلفی ترقی و تنوع پیدا کرده و استادان بزرگی در این رشته به ظهور رسیده‌اند. سبک گل و بوته‌سازی در این زمان‌ها به‌صورت به‌هم پیوسته تغییر یافته، چنانکه شاخ و برگ‌ها تا غنچه‌ها و گل‌ها به شکل یک مجموعه دماغ‌پرور درآمده و به تابلوسازی نزدیک‌تر شده است. از جمله تنوعی که در گل و بوته‌سازی دوره قاجاریه پیدا شد، وارد شدن شاخه‌های مو و خوشه‌های انگور و تعدد پرنده‌ها و پروانه‌ها و حالت آن‌ها در طرح است (برومند، ۱۳۶۶: ۷۳-۷۴).

از اواخر دوره قاجار تا دوره معاصر نیز تحولاتی در نقوش و نوع ترکیب‌بندی گل و مرغ به وجود آمد: شاخ‌ها، گل‌ها، برگ‌ها، شکوفه‌ها و پرندگان فراوانی تقریباً تمام صفحه را اشغال می‌کنند و عموماً با زمینه‌های تیره - سیاه، ارغوانی، قهوه‌ای تیره، بنفش تیره و گاه طلایی - جلوه و نمایشی خاص پیدا می‌کنند و اغلب برای جلد کتاب‌ها و قاب آینه‌ها و جعبه‌ها به کار می‌روند. نقاشی‌های آبرنگ بوته‌ها و پرندگان معمولاً خلوت‌تر و با زمینه‌های کم‌رنگ کار می‌شوند و ساده‌تر و کم‌کارت‌تر از انواع دیگرند (آغداشلو، ۱۳۷۶: ۳۷). نقاشی‌های گل و مرغ در این دوران در عین حال که با سبک و اسلوب متفاوتی کار شده‌اند، ارتباط با دوره‌های پیشین را حفظ می‌کنند. گل‌ها با مهارتی طبیعت‌گرایانه و بازنمودی از دوره قاجار کار شده‌اند، برگ‌ها دارای کیفیت و ظرافت است و مرغان نیز با بینش و دقت تصویر شده‌اند (پوپ، ۱۳۷۸: ۱۴۹).

جلدهای لاک‌ی

بنا بر شواهد اندک، پیشینه هنر جلد روغنی مربوط به چندین سده پیش از دوره تیموریان است. اولین نمونه‌های کاربرد لاک، رحلی چوبی متعلق به ۶۷۸ هجری برای مقبره مولانا و جعبه‌ای چوبی^۱ از قرن پنجم هجری هستند (شاهکارهای هنری، ۱۳۹۷: ۱۳). در دوران صفویه، هنر جلدسازی به شکوفایی رسید و تأثیرات هنری غرب بر نقاشی ایرانی در این دوره مشهود بود. طراحی جلد‌های روغنی به تدریج از نقوش گیاهی و جانوری به نقوش تخیلی و تذهیبی تغییر کرد و نقش گل و مرغ به‌طور ویژه بر روی جلد‌ها پدیدار شد. از پایان قرن یازدهم هجری، طراحی گل‌ها و پرندگان به شکل طبیعی و تمثیلی با تنوع زیادی در رنگ‌ها و جزئیات انجام شد. در دوران قاجار، هنر جلدسازی به اوج شکوفایی رسید و سه دوره مختلف را پشت سر گذاشت. در دوره اول، تحت تأثیر صفویه، جلد‌های روغنی با طراحی‌های پیچیده و مکاتب مختلف مانند شیراز و اصفهان پدید آمد. در دوره دوم، تأثیرات غربی بیشتر شد و در دوره سوم، تکنیک‌های جدیدی

۱. این جعبه دایره‌شکل چوبی است که از زیر خاک به دست آمده و محققین حدس می‌زنند که این اثر، ساخته‌ای از نواحی خراسان است که شیوه روغن‌کاری (استفاده از روغن کماتی مرسوم در آن دوران)، آن را از صدمات احتمالی مصون داشته است. این جعبه مدور، به علت اینکه در محل کاروان‌سراهای رباط شرف کشف شده، به نام کاسه رباط شرف مشهور شده است.

مانند نقطه‌پردازی به‌طور گسترده‌تری در طراحی جلد‌ها به کار رفت. همچنین استفاده از نقوش جانوری و گیاهی در طراحی جلد‌ها، به‌ویژه در مکتب شیراز، به اوج رسید (شاهکارهای هنری، ۱۳۹۷: ۱۳-۱۴).

جلد‌های لاکی معمولاً با ساختاری مشابه اسکلت قلمدان‌ها و از طریق چسباندن کاغذ یا مقوای مقاوم ساخته می‌شدند. برای ساخت جلدی مقاوم، چندین لایه کاغذ محکم با سریش به هم چسبانده می‌شد. این کار به‌گونه‌ای انجام می‌گرفت که هر لایه پس از خشک شدن کامل به لایه بعدی اضافه می‌شد تا از انحنای تغییر شکل جلوگیری شود. پس از اتمام این مراحل، جلدی مقاوم و بادوام به دست می‌آمد که در برابر تغییرات دما و رطوبت استحکام داشت (احسائی، ۱۳۶۸: ۷۱).

گنجینه نسخ خطی و نفایس کتابخانه آستان قدس رضوی

وجود هزاران نسخه خطی و صحایف بی نظیر و کم نظیر و مرقعات خوشنویسان نامی و نوادری از شاهکارهای جهان هنر که در طول قرن‌ها از جانب مسلمانان و شیعیان جهان به آستان مقدس حضرت رضا (ع) تقدیم و هدیه شده، کتابخانه آستان را از سایر کتابخانه‌های معتبر عالم ممتاز ساخته است. بخش منخطوط کتابخانه مرکزی از ذخایر گران‌بهای جهان و گنجینه‌ای از تمدن و فرهنگ عظیم اسلامی است (شاکری، ۱۳۶۷: ۵۹).

در حال حاضر در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی، بیش از پنجاه و هفت هزار نسخه کتاب خطی، بیست و دو هزار قرآن خطی (اعم از جزوات قرآن)، نزدیک به دو هزار نسخه دست‌نویس و سه هزار نسخه عکسی موجود است. برخی از این نسخ خطی و مصاحف شریف نفیس و منحصر است (سایت کتابخانه آستان قدس رضوی، مجموعه خطی و سنگی، ۱۴۰۰/۰۷/۱۰).

برخی از آثار مهم گنجینه قرآن و نفایس عبارت‌اند از:

مجموعه نفیس قرآن‌های خط کوفی نوشته شده بر پوست، منسوب به دست خط ائمه اطهار (ع).

جزوات قرآن مربوط به قرن چهارم هجری قمری.

جزوات قرآن نفیس و به خط و تذهیب عثمان بن حسین و زاق به تاریخ ۴۶۶ ه. ق.

قرآن‌ها با ترجمه فارسی کهن.

قرآن به خط یاقوت مستعصمی، عبدالله صیرفی، علیرضا عباسی و سایر خوشنویسان برجسته.

اوراقی از قرآن به خط محقق، منسوب به خط بایسنقر میرزا از دوره تیموری.

انواع جلد (جلد سوخت، ضربی و لاکی روغنی)

انواع قلمدان‌ها و صندوقچه‌های لاکی روغنی (سایت موزه آستان قدس رضوی، موزه قرآن و نفایس، ۱۳۹۶/۰۷/۲۰).

طبق جستجو از نرم‌افزار کتابخانه‌ای سیمرغ، در حال حاضر بیش از ۸۵۰ قرآن خطی موجود در مخزن نفایس کتابخانه آستان قدس رضوی، دارای جلد‌های لاکی می‌باشند. از این تعداد ۱۵۰ جلد یا فاقد نقوش گل و مرغ ایرانی و صرفاً لاکی بودند یا با تکنیک‌هایی غیر از گل و مرغ مثل حل‌کاری، تذهیب، مینیاتور و غیره اجرا شده بودند و یا اینکه به علت آسیب زیاد، طرح‌ها و نقش‌های گل‌ها قابل شناسایی نبودند، بنابراین ۷۰۰ جلد مورد بررسی قرار گرفت.

لازم به ذکر است که جلدهای لاکی کتابخانه آستان قدس رضوی، مجموعه قابل توجه و بی نظیری برای مطالعه و بررسی است که در یک مکان گردآورده شده و کمتر کسی اطلاع و دسترسی به این منابع دارد.

شناخت گونه‌های گل‌ها

گل‌های کارشده در آثار گل و مرغ از ابتدای پیدایش آن، از طبیعت الهام گرفته شده است و در آثار می‌توان دید که یک گل با تمام جزئیات آن طراحی شده است و تقریباً تمامی اجزای یک گل در یک ترکیب آورده می‌شود و از ابتدای کار گل و مرغ تقریباً گل‌های ثابتی در آثار مختلف (جلد، قلمدان، قاب آئینه، جعبه‌های مختلف) استفاده شده است و فقط نحوه طراحی آن‌ها توسط هنرمندان مختلف کمی متفاوت است؛ برای مثال در مورد گل سوری بعضی از هنرمندان این گل را پرپر تصویر می‌کنند و بعضی دیگر آن را تنک تر و با تعداد گلبرگ کمتری طرح می‌کنند. یا در گل میخک نحوه رسم کنگره‌ها در هنرمندان مختلف متفاوت است اما کلیت کار و اجرای یک گل با تمام اجزاء آن تقریباً در تمامی آثار رعایت شده است (قزی، ۱۳۹۵، مبانی گل و مرغ ایرانی [سی دی آموزشی]).

در این مجال سعی شده است تا تمامی گل‌های به کاررفته در آثار، با نمونه‌های طبیعی در کنار هم آورده شود و کوشش شده است تا گل‌هایی هم که خیلی تکرار نشده‌اند اما به جهت حضورشان در آثار، بررسی شده، در اینجا عنوان شوند.

جدول ۱-
مشخصات انواع گل‌ها در آثار لاکی

تصویر گل			نام گل
			۱. گل سوری
تصویر ۱. گل سوری نمونه قدما جلد قرآن رقم عزیز مغل سال ۱۲۳۰ ه.ق. منبع: قرآن شماره ۱۳۸	طراحی گل	تصویر گل در طبیعت	

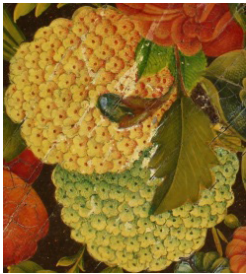

گل محمدی^۱، به عنوان گل ملی مردم ایران، دارای تاریخچه‌ای بس کهن است و استفاده از آن، به حداقل ۱۵۰۰ سال قبل بازمی‌گردد. جنس رز دارای بیش از ۲۵۰ گونه و ۱۰۰۰۰ واریته هیبریدی مختلف است (محبوبی، ۱۳۹۸: ۱۹). گل محمدی از

1. rosa damascen

خانواده گل سرخیان بوده و در زبان فارسی با اسم‌هایی چون گل محمدی، گل سرخ، گل گلاب و گل سوری نامیده شده است (نیکبخت و کافی، ۱۳۸۹: ۴). گل گلاب طیف رنگی از صورتی روشن تا متوسط تا سرخ روشن دارد. برگ‌های مرکب از هفت و به ندرت نه برگچه دنداندار دارد. گلبرگ‌های آن صورتی روشن یا سفید است. رگ برگ‌های پشت برگ مشخص و به هم رفته است و برگچه با کرک‌های غده‌ای پوشیده شده و تا انتهای جام گل کشیده شده است. گل‌ها به شکل صورتی خوش‌رنگ با ۳۲ گلبرگ صورتی مشابه و یک دست که در اوایل صبح شروع به ظاهر شدن می‌نماید. کاسبرگ‌ها به تعداد ۵ عدد که حداقل ۳ تای آن‌ها دارای زوائد بزرگی در لبه‌ها هستند و پرچم‌ها زردرنگ به تعداد ۱۰۰ عدد در ترکیب گل وجود دارند. زمان شکوفایی گل‌ها در اوایل اردیبهشت تا اوایل تیرماه است. در هر منطقه مدت زمان شکوفایی گل‌ها ۲۰-۳۰ روز طول می‌کشد. دوام گل حداکثر یک روز بوده و بعد از آن رنگ صورتی خوش‌رنگ گلبرگ‌ها به سفید می‌گراید و با اندک نسیمی گلبرگ‌ها پریر شده و می‌ریزند (استکی، ۱۳۹۶: ۱۳۸-۱۳۹).

			<p>۲. گل نسترن</p>
<p>تصویر ۲. گل نسترن نمونه قدما جلد قرآن قرن ۱۳ وقفی گوهر بیات دختر احتشام الملک منبع: قرآن شماره ۱۵۰۳</p>	<p>طراحی گل</p>	<p>تصویر گل در طبیعت</p>	

یکی از گونه‌های وحشی رز و بومی اروپا- آسیای باختری و شمال خاوری آفریقا است. گونه‌های بسیاری از آن در جنگل‌های شمال منطقه ای ارسباران و ارتفاعات فوقانی مناطق دیگر ایران به صورت خودرو یافت می‌شود. گل‌های آن ریز هستند که به رنگ‌های صورتی، سفید، قرمز و گاهی زرد یافت می‌شوند. بوی آن‌ها ملایم و مطبوع است. نسترن کوچک و دارای ۵ گلبرگ است. رنگ آن‌ها از صورتی تا سفید (معمولاً صورتی کم‌رنگ) متغیر است. این گیاه بر روی ساقه‌های تیغ‌های کوچک و تیزی دارد که در بالاروندگی کمکش می‌کنند (میرحیدر، ۱۳۷۳: ۳۹۷).

			<p>۳. گل بداغ</p>
<p>تصویر ۳. گل بداغ نمونه قدما جلد قرآن هنرمند نامعلوم قرن ۱۲ ه.ق. منبع: قرآن شماره ۱۵۱۹</p>	<p>طراحی گل</p>	<p>تصویر گل در طبیعت</p>	

بداغ^۱ درختچه‌ای خزان پذیر با سرعت رشد متوسط به ارتفاع حداکثر ۴-۵ متر است. برگ‌های آن سبز روشن بوده و شبیه برگ افراسست. قسمت زیبای این گیاه، گل‌های سفیدرنگ آن است که به شکل مجموعه‌ای کروی ظاهر می‌شود که ابتدا سبز کم‌رنگ است اما به تدریج سفیدرنگ می‌شود. گل‌های بارور به قطر ۱۱-۴ سانتی‌متر در قسمت مرکزی و بالای این مجموعه قرار دارد و گل‌هایی با قطر ۲ سانتی‌متر در محیط و اطراف این مجموعه نابارور هستند. گل‌ها در ابتدای تابستان شکوفایی می‌شود و میوه‌های گرد و قرمز رنگ آن در پاییز شکل می‌گیرند (بشیر خباز، ۱۳۹۸: ۸۶).

			<p>۴. فندق</p>
<p>تصویر ۴. فندق نمونه قدما جلد قرآن قرن ۱۳ وقفی گوهر بیات منبع: قرآن شماره ۱۵۰۳</p>	<p>طراحی گل</p>	<p>تصویر گل در طبیعت</p>	

فندق^۲ از خانواده (Betulaceae)، درختچه‌ای به ارتفاع ۷/۵ متر که در مناطق مساعد به ارتفاع ۶ تا ۷ متر و گاهی بیشتر نیز می‌رسد. فندق دارای برگ‌های پهن و نوک تیز با دوردیف دندانه، به رنگ سبز است. گل‌های آن دارای دو نوع نر و ماده است. گل‌های نر دارای ۳ تا ۸ پرچم است و مجموعه آن به صورت سنبله‌ای آویخته در پاییز ظاهر می‌شود. میوه آن که فندق نامیده می‌شود، در حالت تازه از پوشش سبزرنگی پوشیده شده است ولی تدریجاً پس از خشک شدن، از

1. viburnum opulus l.varsterile

2. corylusavellana

آن جدا می‌شود. این گیاه در اروپا و آسیای میانه، ترجیحاً در مناطقی که دارای زمستان‌هایی با آب و هوایی معتدل و مرطوب و تابستان‌های خشک هستند، به صورت بومی رشد می‌کند و ایران جایگاه هفتم جهانی محصول فندق را به خود اختصاص داده است (سایت سلام کشاورز، آشنایی با درخت فندق، ۲۷/۰۲/۱۴۰۰)

			۵. گل زنبق
تصویر ۵. گل زنبق نمونه قدما جلد قرآن کتابت محمدباقر شیرازی سال ۱۱۲۷ ه.ق. منبع: قرآن شماره ۱۶۹۴	طراحی گل	تصویر گل در طبیعت	

گل زنبق یا چمبک^۱ دارای تقریباً ۱۵۰ گونه است. یک گیاه مقاوم به سرما، پایا و قابل نگهداری در فضای سبز می‌باشد. زنبق دارای گل‌های متنوع به رنگ‌های لیمویی، سفید، بنفش و صورتی است. زنبق در نیمکره شمالی از اروپا تا خاورمیانه انتشار دارد اما بدون شک زیباترین زنبق‌های وحشی در خاورمیانه پیدا می‌شود (ناظم و استکی، ۱۳۸۸: ۴۰).

			۶. گل جعفری
تصویر ۶. گل جعفری نمونه قدما جلد قرآن قرن ۱۲ ه.ق. منبع: قرآن شماره ۱۶۳۹	طراحی گل	تصویر گل در طبیعت	

1. iris

گل جعفری^۱ نام یک سرده از خانواده کاسنیان و بومی مکزیک است. از گل‌های بهاری است و در تزیینات باغچه‌ای فراوان دیده می‌شود. گلبرگ‌های این گل به صورت مخملی قرمز رنگ است. این گل از یک کاسبرگ و حجم زیادی از گلبرگ‌ها تشکیل شده است. در قسمت وسط و میانی این گل، تعداد بسیار زیادی پرچم با گلبرگ‌های خیلی ریزه به هم فشرده است که شکل یک بوته را تشکیل می‌دهند. گیاهی یک‌ساله و دارای برگ‌های مرکب بوده و گل‌های آن به رنگ زرد لیمویی، زرد، کرم طلایی و نارنجی قهوه‌ای دیده می‌شود (موسوی نیا، ۱۳۷۹: ۲۰-۲۱).

			<p>۷. گل میخک</p>
<p>تصویر ۷. گل میخک نمونه قدما جلد قرآن رقم محمد هاشم اصفهانی سال کتابت ۱۱۹۶ ه.ق. منبع: قرآن شماره ۱۵۱۳</p>	<p>طراحی گل</p>	<p>تصویر گل در طبیعت</p>	

گل میخک^۲ یک گل دوساله است که در فصل بهار و تابستان می‌آید و برخی از گونه‌های آن در فصل پاییز نیز می‌روید. این گل حدود ۳۰۰ گونه مختلف دارد که به صورت بومی در مناطق مختلف جهان رشد می‌کنند. این گل در رنگ‌های مختلفی مانند قرمز، صورتی، سفید، زرد و بنفش یافت می‌شود. به طور کلی گل میخک شامل ۳ گونه اصلی است: اول، میخک استاندارد که طول این گل تقریباً به ۶۰ سانتی متر می‌رسد. دوم، میخک مینیاتوری که رشد حداکثر ۶ گل بر روی ساقه است. سوم، میخک پاکوتاه که رشد این گونه نهایتاً تا ۳۰ سانتی متر است. محل اتصال برگ‌ها به ساقه که همان گره است، در میخک کاملاً متورم و برجسته است و دارای رقم کم‌پر و پرپر است. لبه گلبرگ‌ها دندان‌دارند و اغلب به هم پیچیده است (قاسمی قهساره، ۱۳۸۸: ۱۰۶).

1. tagetes

2. carnation

			<p>۸. گل قرنفل</p>
<p>تصویر ۸. گل قرنفل نمونه قدما جلد قرآن کاتب ابراهیم قمی سال ۱۱۱۷ ه.ق. منبع: قرآن شماره ۱۵۱۲</p>	<p>طراحی گل</p>	<p>تصویر گل در طبیعت</p>	

قرنفل گیاهی است دوساله از جنس میخک‌ها است که گل‌های کوچک مخملی با پنج گلبرگ در نوع کم‌پر و به رنگ‌های صورتی، سفید، قرمز، بنفش و مخلوط سفید و قرمز دارد که تعداد زیادی در یک گل آذین چترمانند با هم مجتمع می‌شود. عمر گل‌ها به چند هفته می‌رسد. قرنفل گلی است خردبته با گلی معطر که در باغ‌ها برای زینت می‌کارند. گل‌های سفید قرنفل در اثر تابش نور خورشید به رنگ صورتی و قرمز تبدیل می‌شود و به دلیل فاصله زمانی شکوفایی گل‌ها، در بوته رنگ‌های مختلفی قابل مشاهده است. اندازه قرنفل حداکثر به ۴۵ سانتی‌متر می‌رسد (مظفریان، ۱۳۷۵: ۱۷۳).

			<p>۹. گل لاله</p>
<p>تصویر ۹. گل لاله نمونه قدما جلد قرآن کاتب شکرالله افشار سال ۱۲۰۵ ه.ق. منبع: قرآن شماره ۳۲۳</p>	<p>طراحی گل</p>	<p>تصویر گل در طبیعت</p>	

1. dianthus

لاله دارای بیش از ۱۰۰ گونه از گیاهان علفی، مقاوم و پیازدار با گل‌های بسیار زیبا و در رنگ‌های متنوع است و بیش از ۳۰۰ سال است که در اروپا شناخته شده، کشت و پرورش می‌شود. امروزه کشور هلند و برخی از مناطق انگلستان، منابع اصلی انواع گل‌های لاله می‌باشند. همه‌ی گل‌های لاله از پیاز رشد می‌کنند گل‌ها به شکل جام با ۶ عدد گلبرگ می‌باشند. ۳ گلبرگ بیرونی در حقیقت کاسه برگ‌ها بوده که شبیه گلبرگ هستند. گلبرگ‌های ظریف نوک‌دار و یا نوک‌های خمیده دارند. گل‌های بالغ در انتها ممکن است تخت بشوند. یک یا دو برگ بزرگ در پایین ساقه و در سطح خاک قرار گرفته و ۲ تا ۳ برگ کوچک‌تر در اطراف و طول ساقه قرار می‌گیرند (کیان مهر، ۱۳۹۲: ۲۱۵).

			<p>۱۰. گل شقایق</p>
<p>تصویر ۱۰. گل شقایق نمونه قدما جلد قرآن کاتب محمد تقی بروجردی سال ۱۲۴۰ ه. ق. منبع: قرآن شماره ۱۷۰۷</p>	<p>طراحی گل</p>	<p>تصویر گل در طبیعت</p>	

فلاندرز نام یک گونه از سرده خشخاش است. در زمین‌های زراعی کنار جاده‌ها، با غلاف بذر بدون کرک و سر صاف و پرزهای راست‌زاویه روی ساقه‌ها می‌روید. ارتفاع گل شقایق ۲۰ تا ۷۰ سانتی‌متر است و قطر گل آن بین ۳۰ تا ۸۰ میلی‌متر است. گل شقایق دارای برگ‌های خارمانند با رنگ سبز تیره و ساقه‌های آن پر از کرک‌های ریز است. دارای رقم‌های پاکوتاه و بلند است. گل‌ها به صورت منفرد در انتهای ساقه قرار دارند و دارای ۴ گلبرگ پهن هستند. این گیاه بومی جنوب و مرکز اروپا و نواحی معتدل آسیا شامل ارمنستان و شاید ترکیه، ایران و قفقاز است. گونه‌های وحشی آن به صورت خودرو یافت می‌شود. دارای مجموعه برگ‌های سبز خاکستری کپه‌ای است که از بین آن‌ها ساقه گل دهنده ظاهر می‌شود. گل‌ها به رنگ سفید، زرد، نارنجی و قرمز است (قهرمان، ۱۳۶۲، ۷/ ص ۴۵۲).

			<p>۱۱. گل خشخاش</p>
<p>تصویر ۱۱. گل خشخاش نمونه قدما جلد قرآن کاتب وصال شیرازی سال ۱۲۶۵ ه.ق. منبع: قرآن شماره ۱۲۳</p>	<p>طراحی گل</p>	<p>تصویر گل در طبیعت</p>	

خشخاش یا به دری کوکنار معمولاً به عنوان خشخاش^۱ تریاک یا خشخاش دانه دان شناخته می شود. نام گونه ای از گیاه است که هم تریاک و هم دانه خشخاش از آن مشتق می شود و هم از گیاهان زینتی است. این گیاه از تیر تا مرداد گل می دهد. گیاه خشخاش یک گیاه علفی است که ارتفاع آن به ۲ متر هم می رسد. برگ های خشخاش بزرگ و درشت هستند و میوه این گیاه به شکل کپسول تخم مرغی شکل یا کروی شکل است. خشخاش در واقع تکه هایی از پوست یا کپسول استوانه ای و یا کروی میوه است که از یک دم برجسته و یک بخش شبیه به تاج که به رنگ زرد روشن است، تشکیل می شود و روی آن محل تیغ خوردگی به شکل خطوط موازی و مورب دیده می شود (مظفریان، ۱۳۷۵: ۳۹۱). خشخاش گیاهی یک ساله و بومی اروپای جنوب شرقی و آسیا است. خشخاش به صورت وحشی یافت نمی شود و در اغلب نقاط دنیا به صورت کشت شده و اهلی وجود دارد (یزدانی داراب، ۱۳۸۱: ۲).

			<p>۱۲. گل سنبل</p>
<p>تصویر ۱۲. گل سنبل نمونه قدما جلد قرآن رقم عزیز مغل سال ۱۲۳۰ ه.ق. منبع: قرآن شماره ۱۳۸</p>	<p>طراحی گل</p>	<p>تصویر گل در طبیعت</p>	

1. papaver somniferuml

سنبل^۱ نام یک گونه از سرده سنبل است. گل های سنبل خوش بو هستند و جنبه زینتی دارد. دوره گل دهی از اوایل بهار است. گل ها می توانند به رنگ های سفید، صورتی، بنفش، قرمز، زرد یا آبی - نارنجی باشد. سنبل یک گیاه چندساله پیازی، بومی جنوب غربی آسیا، جنوب و مرکز ترکیه، شمال غرب سوریه و لبنان است. این گل در قرن ۱۶ به اروپا وارد شد. این گیاه، علفی و پیازدار است که با تولید گلچه های زنگوله ای شکل، گل آذین خوشه ای ایجاد می کند. این گیاه می تواند به بلندی ۱۵ تا ۲۰ سانتی متر برسد و گل های زودرس آن به شکل خوشه انتهایی ساقه گوشتی، معمولاً از نیمه اسفند تا فروردین باز می شود. تعداد گل ها که اطراف این محور قرار دارند ممکن است بین ۳۰ تا ۵۰ متغیر باشد. گل ها ممکن است به صورت فشرده قرار گرفته و یا فاصله گل ها روی ساقه زیاد بوده و تنک دیده شود. شکل هر گل به صورت زنگوله بوده که بسیار خوشبو و معطر است. سنبل را از نظر آذین به دو گونه سنبل ایرانی و هلندی تقسیم می کنند. در سنبل ایرانی تعداد گل های موجود در گل آذین کمتر و فاصله بین گل ها زیاد است، در حالی که سنبل هلندی گل ها به صورت متراکم روی ساقه قرار دارند (قاسمی قهساره، ۱۳۸۸: ۱۴۲).

			<p>۱۳. گل رعنا زیبا</p>
<p>تصویر ۱۳. گل رعنا، زیبا نمونه قدما جلد قرآن اثر مذهب باشی قرن ۱۳ ه.ق. منبع: قرآن شماره ۱۷۱۰</p>	<p>طراحی گل</p>	<p>تصویر گل در طبیعت</p>	

رعنا^۲ زیبا بومی آمریکای مرکزی و شمالی است. گیاهی است با انشعابات زیاد که در قاعده تشکیل توده می دهد. برگ ها سرنیزه ای یا مستطیلی با بریدگی های زیاد، به رنگ خاکستری متمایل به سبز و ناهموار است. گل آذین کلاپرک و معمولاً گل های کناری دورنگ زرد و قرمز است ولی قسمت مرکزی در ارقامی که گل های ساده دارند، ابتدا نارنجی است و سپس به رنگ خرمایی تیره درمی آید (حکمتی، ۱۳۸۲: ۱۵۴).

1. hyacinthus olin lis

2. gaillardia

			<p>۱۴. گل همیشه بهار</p>
<p>تصویر ۱۴. گل همیشه بهار نمونه قدما جلد قرآن اثر مذهب باشی قرن ۱۳ ه.ق. منبع: قرآن شماره ۱۷۱۰</p>	<p>طراحی گل</p>	<p>تصویر گل در طبیعت</p>	

گل همیشه بهار بومی جنوب اروپاست. ارتفاع آن از ۲۰ تا ۶۰ سانتی متر می رسد و بوته انبوه پرپشت و محکمی دارد، بسیار منشعب بوده و یک ساله یا دوساله است. برگ های تحتانی آن، قاشقی و کامل است که در قاعده باریک شده و به دم برگ تبدیل می شود. برگ های فوقانی سرریزه ای است. کلاپرک آن ۸ تا ۱۰ سانتی متر قطر دارد که در انتهای دم گل طولی قرار می گیرد. معمولاً دارای گل های مضاعف هستند که به رنگ زرد قناری و نارنجی با مرکز کاملاً روشن به رنگ سفید گرم، زرد طلایی و نارنجی تیره است (حکمتی، ۱۳۸۲: ۲۶۴).

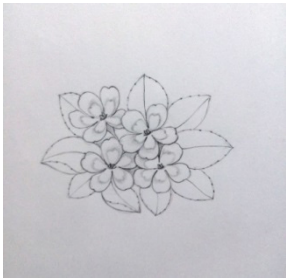

			<p>۱۵. گل توسک</p>
<p>تصویر ۱۵. گل توسک نمونه قدما جلد قرآن هنرمند نامعلوم قرن ۱۳ ه.ق. منبع: قرآن شماره ۲۶۶۱</p>	<p>طراحی گل</p>	<p>تصویر گل در طبیعت</p>	

طوسک (مامیسا یا گل کبوتر)^۲ از گیاهان گل دار از تیره خواجه باشیان است. از سرده طوسک ۲۵ گونه گیاه علفی یک ساله و چندساله در ایران می روید. این گل ها در کتاب های طبی سنتی با نام مامی سای صحرائی ذکر شده است. بلندی گل طوسک (کبوتر) ۴۰ تا ۱۰۰ سانتی متر است و ساقه نازک و بلند دارد. گیاهی است چندساله، دارای برگ های دراز، باریک،

1. calendula officinalis

2. scabiosa

متقابل، بدون دندانه، گل‌های آن دارای نوش فراوان و به رنگ آبی مایل به بنفش و مورد علاقه شدید زنبور عسل است (میرحیدر، ۱۳۷۳: ۶۴۷).

			<p>۱۶. گل پامچال</p>
<p>تصویر ۱۶. گل پامچال نمونه قدما جلد قرآن قرن ۱۳ وقفی گوهر بیات منبع: قرآن شماره ۱۵۰۳</p>	<p>طراحی گل</p>	<p>تصویر گل در طبیعت</p>	

گل پامچال^۱ بومی نواحی معتدل و سرد نیمکره شمالی است. سطح برگ‌های آن پرازپرز و زبر و انبوهی از گل‌های صورتی، قرمز و سفید را به پهنای حدود ۲/۵ سانتی متر به ردیف و منظم بر روی ساقه در حدود ۲۰-۲۵ سانتی متر می‌دهد. پامچال‌ها در ایران به گل نوروژی هم شهرت دارند (مقصودی، ۱۳۹۵: ۹۵).

			<p>۱۷. شکوفه</p>
<p>تصویر ۱۷. شکوفه نمونه قدما جلد قرآن رقم عزیز مغل سال ۱۲۳۰ ه.ق. منبع: قرآن شماره ۱۳۸</p>	<p>طراحی گل</p>	<p>تصویر گل در طبیعت</p>	

1. primula vulgaris

گل درختان میوه‌دار را شکوفه گویند هرگاه پیش از پدید شدن برگ، پدید آید؛ مانند شکوفه هلو و شکوفه آلبالو و شکوفه زردآلو و جز آن؛ و اگر پس از برگ پدید آید گل گویند؛ مانند گل انار و جز آن.

احمد پس آدم است و شاید
میوه ز پس شکوفه آید «خاقانی»

(دهخدا، ۱۳۷۷: ۱۲۷۱۲)

			<p>۱۸. گل نرگس</p>
<p>تصویر ۱۸. گل نرگس نمونه قدما جلد قرآن هنرمند نامعلوم قرن ۱۳ ه.ق. منبع: قرآن شماره ۹۲۳</p>	<p>طراحی گل</p>	<p>تصویر گل در طبیعت</p>	

نرگس^۱ گیاهی از خانواده نرگسیان^۲ و راسته مارچوبگان، از گیاهان دائمی و پیازدار است. نرگس دو نوع است است: یک نوع آن تاج بزرگی دارد و تک گل است که به نرگس شهلا یا نرگس شیراز معروف است و نوع دیگر آن تاج کوچک دارد و گل‌هایش به صورت خوشه‌ای هستند و به ایلچر معروف است. رنگ بندی نرگس به صورت سفید - سبز، زرد - صورتی، نارنجی و قرمز است. این گل پیازدار و با ارتفاع بین ۳۰ تا ۴۵ سانتی متر و با گل‌های سه تا هشت تایی در فصل زمستان به گل می‌نشیند. حدود گلدهی نرگس، بالای ۴۵ روز یعنی از اوایل دی ماه تا اواسط بهمن ماه است. منشأ گل نرگس اروپا و شمال آفریقا و قسمت‌هایی از آسیا است. برگ‌ها باریک و کشیده و گل‌ها از یک جام شش قسمتی (سه کاسبرگ تغییر یافته و سه گلبرگ) که در قاعده به هم چسبیده‌اند با یک شیپور یا تاج در مرکز که از نظر طول، رنگ و حالت متنوع است، تشکیل شده است. گل‌ها به صورت انفرادی یا چند تایی در انتهای ساقه گل‌دهنده قرار دارند (قاسمی قهساره، ۱۳۸۸: ۱۶۴).

1. narcissus

2. amaryllidaceae

			<p>۱۹. گل بابونه</p>
<p>تصویر ۱۹. گل بابونه نمونه قدما جلد قرآن اثر مذهب باشی قرن ۱۳ ه.ق. منبع: قرآن شماره ۱۷۱۰</p>	<p>طراحی گل</p>	<p>تصویر گل در طبیعت</p>	

بابونه گیاهی است یک ساله، معطر و به ارتفاع ۲۰ تا ۴۰ سانتی متر. با سطح وزکرده، خاکستری رنگ و پوشیده از کرک های برهم خوابیده. ساقه آن غالباً متعدد، ضخیم و منشعب با انشعابات متعدد است. برگ های آن تقریباً بزرگ، تخم مرغی و دم برگ دار هستند (قهرمان، ۱۳۸۰). ساقه بابونه به رنگ سبز مایل به سفید، برگ های آن کوچک متناوب و دارای بریدگی های متناوب و باریک، نامنظم و پوشیده از کرک است. گل های آن مجتمع در یک طبق به طور منفرد در انتهای ساقه گل دهنده در تابستان ظاهر می شود. در هر طبق گل های سفید در اطراف و گل های زرد در قسمت وسط قرار دارند. بابونه از گیاهان بومی منطقه مدیترانه بوده ولی منشأ آن را در آسیای صغیر گزارش کرده اند (زرگری، ۱۳۷۱: ۳/ص ۲۴۶).

			<p>۲۰. گل گندم</p>
<p>تصویر ۲۰. گل گندم نمونه قدما جلد قرآن سفارش محمد حسین نقاش باشی سال ۱۲۱۴ ه.ق. منبع: قرآن شماره ۱۵۲۲</p>	<p>طراحی گل</p>	<p>تصویر گل در طبیعت</p>	

1. matericachamomilla

2. matericachamomilla

گیاهی یک ساله به طول ۳۰ تا ۴۰ سانتی متر که گل‌هایی به رنگ آبی درخشان و زیبا دارد. این نام^۱ در مفهوم عام برای اشاره به غلاتی چون گندم، جو، چاودار نیز به کار می‌رود. گل گندم^۲ بومی مناطق مدیترانه‌ای است. گل گندم گیاهی دولپه‌ای و از خانواده (کاسنیان یا مرکبان)^۳ می‌باشد. این گل بدون خار است که برگ‌های تحتانی ساقه آن بریده بریده و انتهای آن نوک تیز است. برگ‌های فوقانی این گیاه باریک و نیزه‌ای است. گل آذین گل گندم با موهای فرمی پوشیده شده است و در بین آن‌ها گلچه‌های نیلی رنگی قرار دارد. سطح آن‌ها عاری از مو و حاشیه‌شان قهوه‌ای رنگ و خشک است که با دندانه‌های سفید و باریکی مزین شده است. تخمدان گل گندم از قسمت تحتانی جدا و به کاسه گل متصل است. میوه آن خشک و ناشکوفه (آکن) و کاسه گل که عبارت از تارهای نرم و ابریشمی است، در انتهای آن قرار گرفته است (رستگار، ۱۳۷۵:۲۲۹).

			<p>۲۱. گل مریم</p>
<p>تصویر ۲۱. گل مریم نمونه قدما جلد قرآن اثر مذهب باشی قرن ۱۳ ه.ق. منبع: قرآن شماره ۱۷۱۰</p>	<p>طراحی گل</p>	<p>تصویر گل در طبیعت</p>	

گل مریم^۴ گیاهی است چندساله با گل‌های سفیدرنگ و خوشبو که عصاره آن در عطرسازی استفاده می‌شود. گل مریم بومی مکزیک و گیاهی شب‌گل ده است. گل مریم ممکن است کم‌پر، پرپر یا نیمه‌پرپر باشد. برگ‌های این گیاه به تعداد زیاد به شکل نیزه‌ای باریک و طویل بوده و به صورت طوقه‌ای در سطح زمین قرار داشته و از وسط آن‌ها ساقه گل دهنده خارج می‌شود. وارینه‌هایی از آن ابلق بوده و دارای برگ‌هایی با خطوط زرد یا طلایی هستند. خوشگل آن به طول ۲۸-۱۴ سانتی متر و در انتهای ساقه گل دهنده قرار داشته و گلچه‌های سفیدرنگ به صورت جفتی به تعداد ۳۰ جفت متناوب روی بخش انتهایی آن تشکیل شده و گلبرگ‌های آن گوشتی و ستاره‌ای شکل است (قاسمی قهساره، ۱۳۸۸:۱۶۲).

1. cornflower
3. compositca

2. corn bachelorsbutton
4. polianthes tuberosa

			<p>۲۲. سوسن سفید</p>
<p>تصویر ۲۲. سوسن سفید نمونه قدما جلد قرآن هنرمند نامعلوم قرن ۱۳ ه.ق. منبع: قرآن شماره ۱۶۱۶</p>	<p>طراحی گل</p>	<p>تصویر گل در طبیعت</p>	

سوسن^۱ از گیاهان زینتی، پایا (چندساله) پیازدار و بومی نیم کره شمالی است. سوسن آزاد یا سوسن سفید از معروف ترین گونه های این گیاه است. ارتفاع این گل به ۷۵-۱۳۰ سانت می رسد. خوشه ای از ۲۰-۵ عدد گل شیپوری شکل و سفید رنگ و معطر با بساک های زرد رنگ می دهد که به صورت افقی روی ساقه قرار دارند. زمان گلدهی آن اوایل تابستان است (قاسمی قهساره، ۱۳۸۸: ۱۴۱). شکل برگ سوسن بیضی شکل و نیزه ای است. رنگ برگ های سوسن اغلب سبز و گاهی اوقات هم رنگ برنزی می شود. پهنای برگ های آن از ۲٫۵ تا ۲۵ سانتی متر است. گل های سوسن دارای ۶ عضو گلپوش (کاسبرگ و گلبرگ) هم رنگ هم بوده یعنی کاسه برگ ها نیز هم رنگ گلبرگ ها می باشد (کیان مهر، ۱۳۹۱: ۱۳۰).

			<p>۲۳. گل بنفشه</p>
<p>تصویر ۲۳. گل بنفشه نمونه قدما جلد قرآن رقم عزیز مغل سال ۱۲۳۰ ه.ق. منبع: قرآن شماره ۱۳۸</p>	<p>طراحی گل</p>	<p>تصویر گل در طبیعت</p>	

1. lilium

بنفشه^۱ نام نوعی گل از تیره بنفشگان است که بیشتر در نواحی معتدل جهان یافت می‌شود. گلی با ساقه‌های کوتاه به رنگ بنفش یا ترکیبی از زرد و بنفش است. گیاهی است علفی و پایا و دارای برگ‌هایی که از محل مشترکی در ناحیه یقه خارج می‌شود. برگ‌های آن قلبی شکل، دارای دم‌برگ‌های دراز و واقع بر روی سطح زمین هستند (رنگچی، ۱۳۷۳: ۶۰).

			<p>۲۴. گل مینا</p>
<p>تصویر ۲۴. گل مینا نمونه قدما جلد قرآن کاتب ابراهیم قمی سال ۱۱۱۷ ه.ق. منبع: قرآن شماره ۱۵۱۲</p>	<p>طراحی گل</p>	<p>تصویر گل در طبیعت</p>	

این گیاه بومی اروپا است. گیاه کوچکی است. علفی و چندساله که اغلب به صورت یک ساله استفاده می‌شود. این رده از گل‌ها متنوع است و گونه‌های مختلف با رنگ‌های بی‌شماری دارد. ارتفاع آن حدود ۱۰ سانتی متر بوده با برگ‌های طوقه ای، بدون کرک با یک رگبرگ اصلی که در قاعده به دم‌برگ بالدار می‌ماند. گل آذین آن کلابرگ ساده است که هر یک روی یک شاخه گل دار قرار می‌گیرند. کلابرگ دارای گلچه‌های لوله‌ای زرد در وسط و گلچه‌های زبانه‌ای سفید یا صورتی در اطراف است (حکمتی، ۱۳۸۲: ۲۴۶).

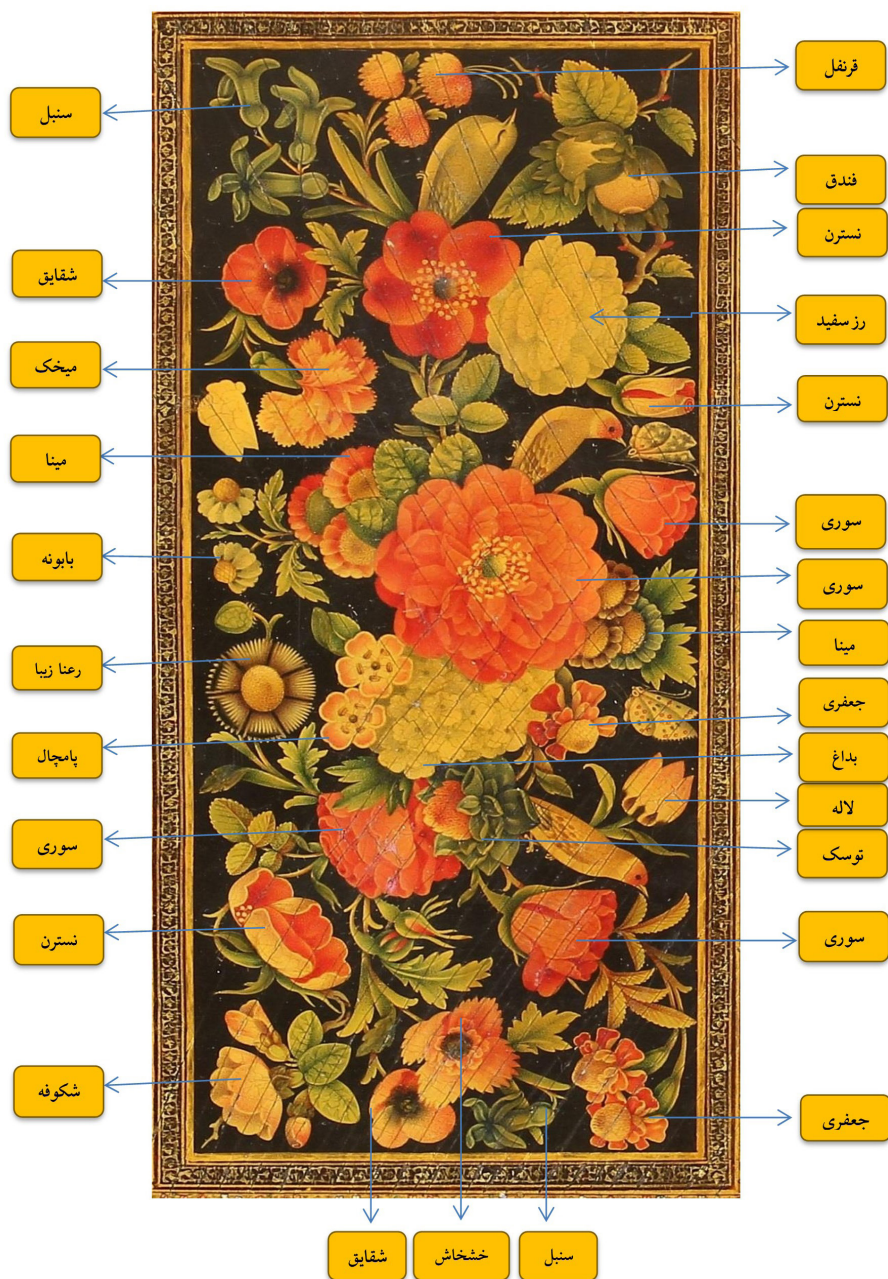
			<p>۲۵. گل یاس بنفش</p>
<p>تصویر ۲۵. گل یاس بنفش نمونه قدما جلد قرآن قرن ۱۲ ه.ق. منبع: قرآن شماره ۱۵۱۹</p>	<p>طراحی گل</p>	<p>تصویر گل در طبیعت</p>	

1. viola

یاس بنفش^۱ از خانواده زیتون است. این گیاه از دیرباز در باغ‌های سلطنتی اروپا و آسیا کاشته می‌شد و نمادی از عشق، پاکی و آرامش بوده است. در فرهنگ‌های مختلف، یاس بنفش به عنوان نمادی از معنویت، خاطرات شیرین و دوست داشتن جاودان شناخته می‌شود. گل یاس بنفش درختچه‌ای است که به ارتفاع ۲ تا ۷ متر می‌رسد و برگ‌های آن سبز تیره، بیضی شکل و نوک تیز هستند. گل‌های یاس بنفش به صورت خوشه‌ای رشد می‌کنند و عطر آن‌ها بسیار قوی و دل‌نشین است. این گل‌ها در رنگ‌های مختلفی مانند بنفش، سفید، صورتی و یاسی دیده می‌شوند و معمولاً در بهار شکوفا می‌شوند (سایت اطلس گل، معرفی گیاهان: گل یاس بنفش، ۱۴۰۳/۱۱/۱۵).

			۲۶. گل رز سفید
تصویر ۲۶. گل رز سفید نمونه قدما جلد قرآن هنرمند نامعلوم قرن ۵۱۲. ق. منبع: قرآن شماره ۲۰۱۹	طراحی گل	تصویر گل در طبیعت	

رز سفید نام یکی از گونه‌های رز و هم چنین نام یکی از گروه‌های رزهای باغی قدیمی است. رنگ گل مایل به سفید است و عطر ملایمی دارد. رنگ شاخه سبز روشن است و رنگ سبز برگ نیز به سفید و خاکستری متمایل است. بوته آن ایستاده یا نیمه بالارونده است. طول بوته گیاه به ۲ تا ۲٫۵ متر می‌رسد. گلبرگ‌ها گرد هستند و به ترتیبی منظم پشت سر هم ردیف شده‌اند. در ساقه، یا خار وجود ندارد یا بسیار اندک است. تنها در فصل بهار گلدهی دارد. خاستگاه این گل آسیای صغیر و غرب آسیاست (برادلی و بری، ۱۳۸۵: ۱۶۷).

تصویر ۲۷. شناسایی انواع گل‌ها در جلد لاک‌ی گل و مرغ^۱

۱. منبع: قرآن خطی (روی جلد) شماره ۱۲۳ کتابخانه آستان قدس رضوی، کتابت وصال شیرازی، تاریخ ۱۲۶۵ ه.ق..

تقسیم بندی گل ها (بر اساس اندازه، برگ ها و رنگ)

گل ها در آثار گل و مرغ برحسب اندازه به گل های درشت (گل سوری، فندق، رز سفید، بداغ و زنبق)، گل های متوسط (زنبق، میخک، نسترن، جعفری، رعنا، زینا، نرگس، طوسک (کبوتر) و خشخاش) و گل های ریز (بابونه، قرنفل، شکوفه، سنبل، لاله، بنفشه، گندم، پامچال، همیشه بهار، شقایق، مریم و سوسن سفید) است.

گل ها برحسب برگ ها به برگ چناری، برگ های ساده (همیشه بهار، رز، سوری)، برگ بریده بریده (کنگره ای)، برگ خنجری و برگ شمشیری (زنبق) تقسیم می شوند.

و برحسب رنگ، بعضی گل ها رنگ هایش همیشه ثابت است؛ برای مثال بداغ یا نرگس که همیشه در آثار گل و مرغ سفید است اما برعکس گل زنبق می تواند تغییر رنگ دهد و تنوع رنگی بالایی دارد. یا گل شقایق و میخک هم دارای تنوع رنگی هستند. برای همین در طراحی نمی شود دو تا گل هم رنگ را در کنار هم کار کرد؛ برای مثال رز سفید را نمی شود در کنار بداغ کار کرد.

گل ها بر حسب گلبرگ ها به دو دسته تقسیم می شوند: کم برگ، پر برگ. بعضی از گل ها تعداد گلبرگ هایشان محدود است؛ مثلاً شقایق چهار گلبرگه است یا گل نسترن پنج گلبرگه است، گل زنبق شش گلبرگ دارد، گل سوری پر برگ است، فندق میوه است و تنها میوه ای است که در آثار گل و مرغ کار شده است، بداغ پنج گلبرگی است اما حجیم است، گل سوسن شش گلبرگ دارد، گل سنبل، از آنجایی که گل ها به صورت خوشه ای است، هر گل آن دارای ۶ گلبرگ است. گل قرنفل پنج گلبرگی است، گل خشخاش چهار گلبرگ دارد، گل همیشه بهار مثل گل سوری گلبرگ زیاد دارد، گل رعنا، زینا معمولاً هشت گلبرگی طراحی می شود. لاله چهار گلبرگ، پامچال پنج گلبرگ و بنفشه پنج گلبرگ دارد. نرگس کم پر و پر پر دارد و نوع کم پر دارای شش گلبرگ است و در انتها، گل گندم بین هفت تا نه گلبرگه طراحی می شود.

جدول ۱. انواع تقسیم بندی گل و برگ ها در جلدهای لاکه گل و مرغ

گل درشت	سوری، فندق، رز سفید، بداغ و زنبق.	اندازه
گل متوسط	زنبق، میخک، نسترن، جعفری، رعنا، زینا، نرگس، توسک و خشخاش.	
گل ریز	بابونه، قرنفل، شکوفه، سنبل، لاله، بنفشه، گندم، پامچال، همیشه بهار، شقایق، مریم و سوسن سفید.	
چناری		برگ ها
ساده		
بریده بریده (کنگره ای)		
خنجری		
شمشیری		
کم برگ		گلبرگ
پر برگ		

نتیجه‌گیری

این پژوهش با تطبیق نمونه عکس گل‌ها در طبیعت، نمونه طراحی گل و نمونه برش داده شده از آثار لاک‌ی قدما انجام شد. برآیند پژوهش نشان می‌دهد که هرچند استفاده از گل‌ها در همه آثار بنا به ذوق و سلیقه هنرمند بوده ولی گونه‌های خاصی از آن‌ها به کار برده شده‌اند. در نتیجه ۲۶ گونه گل (سوری، نسترن، بداغ، فندق، زنبق، جعفری، میخک، قرنفل، لاله، شقایق، خشخاش، سنبل، رعنا، زیبا، همیشه بهار، توسک، پامچال، شکوفه، بابونه، گندم، مریم، سوسن سفید، بنفشه، یاس بنفش، مینا، رز سفید و نرگس)، که در آثار گل و مرغ به کار رفته است، شناسایی و معرفی شدند. گل‌ها از لحاظ کاربرد به دو دسته گل‌های اصلی و فرعی تقسیم شدند: گل‌های اصلی، گل‌هایی هستند که تقریباً در تمامی انواع آثار حضور دارند و بدون آن‌ها شاید بتوان گفت طراحی کامل نیست اما گل‌های فرعی در طراحی، بنا به نیاز قرار می‌گیرند.

منابع و مآخذ

- آغداشلو، آیدین. (۱۳۷۶ ش). *آقا لطفعلی شیرازی*. ترجمه فیروز مهاجر، تهران: میراث فرهنگی.
- اسپیلزبری، لوییس و اسپیلزبری، ریچارد. (۱۳۸۶ ش). *طبقه‌بندی گیاهان*. ترجمه مینا اخباری آزاد. تهران: دل‌هام.
- استکی، معصومه. (۱۳۹۶ ش). *راهنمای کامل پرورش و نگهداری گل رز*. تهران: مرز دانش.
- اسکندرپور خرمی، پرویز. (۱۳۸۳ ش). *طوبای گل و مرغ*. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی: سازمان چاپ و انتشارات.
- برادلی، استیو و بری، سوزان. (۱۳۸۵ ش). *گیاهان و باغچه‌ها*. ترجمه و تالیف محمد علی فرزاد. تهران: کارنگ.
- بشیر خباز، هومن. (۱۳۹۸ ش). *اطلس کامل درختان و درختچه‌های زینتی ایران و ویژه فضای سبز شهری*. باغ‌ها، بلوارها و پارک‌ها. تهران: انتشارات تحقیقات آموزش کشاورزی.
- پوپ اپهام، آرتور. (۱۳۷۸ ش). *سیر و صور نقاشی ایران*. ترجمه یعقوب آژند، تهران: مولی.
- جهان بخش، هانا و شیخی نارانی، هانیه. (۱۳۹۵ ش). «پژوهشی پیرامون نقش گل و مرغ و کاربرد آن در هنرهای سنتی ایران (دوران زندیه و قاجاریه)»، *تاریخ نو*. (شماره ۱۶)، ۱۲۹ - ۱۶۲.
- حکمتی، جمشید. (۱۳۸۲ ش). *گل‌های فصلی (گل‌های فضای آزاد)*. تهران: نشر علوم کشاورزی.
- دهخدا، علی اکبر. (۱۳۷۷ ش). *لغت نامه*. تهران: دانشگاه تهران: موسسه لغت نامه دهخدا.
- رابینسون، باسیل ویلیام. (۱۳۸۶ ش). «نقاشی لاک‌ی در عهد قاجار». ترجمه اردشیر اشراقی. *گلستان هنر* (شماره ۹)، ۱۰۱ - ۱۱۰.
- رستگار، محمد علی. (۱۳۷۵ ش). *علف‌های هرز و روش‌های کنترل آن‌ها*. تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- رضایی، بنفشه. (۱۳۸۴ ش). «بررسی گل و مرغ در هنر نگارگری دوره قاجار». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تصویرسازی، دانشگاه تهران، دانشکده هنرهای زیبا.
- زرگری، علی. (۱۳۶۶ ش). *گیاهان دارویی*. تهران: دانشگاه تهران: موسسه انتشارات و چاپ.
- سواری، محمد و شیخی، علیرضا. (۱۴۰۲ ش). «تبارشناسی گل سوسن (زنبق) در گل و مرغ ایرانی». *نشریه هنرهای زیبا و هنرهای تجسمی*. دوره ۲۸ (شماره ۲). ۱۳۵ - ۱۴۶.
- سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی. (۱۳۹۷ ش). *شاهکارهای هنری در آستان قدس رضوی*: منتخب

- جلدهای نفیس از سده چهارم تا چهاردهم هجری قمری. مشهد: آستان قدس رضوی، موسسه آفرینش های هنری.
- قاسمی قهساره، مسعود. (۱۳۸۸ ش). گیاهان گل دارزینت بخش طبیعت. خمینی شهر.
- قهرمان، احمد. (۱۳۶۲ ش). فلورایران. تهران: مؤسسه تحقیقات جنگل ها و مراتع.
- کافی، محسن و نیکبخت، علی. (۱۳۸۹ ش). گل محمدی ایران. اصفهان: جهاد دانشگاهی، واحد صنعتی اصفهان.
- کیان مهر، هرمزدیار. (۱۳۹۲). گل برای باغچه های ایرانی و فضای سبز. تهران: آبیژ.
- گروسی، عاطفه. (۱۴۰۰). «بررسی نقش گل بر روی قلمدان های لاکی عصر قاجاریه». مقاله همایش جلوه های هنر و معماری مکتب زند و قاجار شیراز.
- محبوبی، محدثه. (۱۳۹۸ ش) گل محمدی و اثرات درمانی آن. تهران: سفیر اردهال.
- مظفریان، ولی الله. (۱۳۷۵ ش). فرهنگ نام های گیاهان ایران: لاتینی، انگلیسی، فارسی. تهران: فرهنگ معاصر.
- مهدیان، سارا. (۱۴۰۳ ش). معرفی گل مریم و روش های نگهداری از آن. مجله گلدون.
- موسوی نیا، حسین. (۱۳۷۸ ش). طبقه بندی گیاهان کلید شناسائی گیاهان آوندی. اهواز: دانشگاه شهید چمران.
- میرحیدر، حسین. (۱۳۷۳ ش). معارف گیاهی کاربرد گیاهان در پیشگیری و درمان بیماری ها. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- ناظم، زهره و استکی، معصومه. (۱۳۸۸ ش). راهنمای گام به گام تکثیر و پرورش گل های بهاره. تهران: سروا و آوای مسیح.
- ولاک، ژان و استودولا، ژیری. (۱۳۷۰ ش). گیاهان دارویی. ترجمه ساعد زمان. تهران: ققنوس.
- یزدانی، داراب، رضا زاده، شمس علی و شهنازی، سحر. (۱۳۸۱). مروری بر گیاه خشخاش. گیاهان دارویی، ۲ (۵)، ۱-۱۲.

سایت ها و منابع الکترونیکی

<https://library.razavi.ir/fa/241262>

<https://museum.razavi.ir/fa/209607>

<https://lib.salamkeshavarzco.ir/Article>

<https://atlasgol.com/lilac-flower-guide>

تارنمای کتابخانه آستان قدس رضوی به نشانی:

تارنمای موزه آستان قدس رضوی (موزه قرآن و نفایس) به نشانی:

تارنمای سلام کشاورز به نشانی:

تارنمای اطلس گل به نشانی:

قزی، علیرضا. (۱۳۹۵ ش). مبانی گل و مرغ ایرانی [سی دی آموزشی]. موسسه آفرینش های هنری آستان قدس رضوی.